

Jézus erőszakmentessége – egy ateista filozófus szemével

Milan Machoveč gondolatai

AZ ERŐSZAK, KÜLÖNÖSEN A POLITIKAI, vagyis az elnyomó, vagy ellenkezőleg, a forradalmi erőszak problémája már Izrael római megszállása révén adott volt, és még Jézus előtt elkezdett kibontakozni az a forradalmi ellenállás, amely majd a halála után a két nagy felkeléshez (Kr. u. 70 és 135), és a zsidó állam teljes megsemmisüléséhez vezet. Ha a forradalmi erőszak, a hatalommal való megalkuvásmentes leszámolás kísérlete Jézus után az ország pusztulásához vezetett, illetve a tragikus vég egyik körülménye volt, akkor bizonyára már előzőleg fölvetődött az ország felszabadítása érdekében alkalmazott erőszak jogosságának vagy jogtalanságának problémája. Mivel a zsidóságban különleges viszonyulás kezdett kialakulni ehhez a problémához, nyilvánvalóan furcsa lenne, ha Jézusnak nem lett volna egészen személyes álláspontja az ellenséggel és az erőszakkal, a gyűlölettel és a fegyverhasználattal kapcsolatban. Hogy kétségtelenül sokkal közvetlenebb megnyilatkozásai is voltak erre nézve, mint az elszigetelt Hegyi beszédből következik, azt eléggé világosan tanúsítja a szinoptikus hagyomány néhány utalása, legvilágosabban Jézus letartóztatásának jelenete, amely kétségtelenül valamiféle kézitusa vagy harci kísérlet visszhangját őrzi, és amelyben Jézus állítólag megakadályozta barátai fegyveres ellenállásának kísérletét, mondván: „aki kardot ragad, a kard által vész el” (Mt 26,52).

Világos, hogy akkoriban Jézus legszűkebb környezetében más kedélyek is léteztek, nemcsak erőszakmentesek; annál logikusabbnak tűnik akkor, hogy neki magának már előzőleg látnia kellett ezt a problematikát; annál is inkább, mivel az adott helyzettel ízzó ellentmondást rejtett: Az ószövetségi zsidó hagyományok legjobb összetevői sosem voltak szigorúan nacionalisták, és végképp nem voltak sovíniszták, hiszen Jahve végül is minden nemzet Istene volt. A római megszállás azonban a kicsi, büszke, de olyanannyira megalázott népben a gyűlöletet és a nacionalizmust erősítette meg, és ez éppen azért vált nehezen meg-

oldható problémává, mert a megszállás külsődlegesen nem primitív brutalitással ment végbe, mint egykor az asszírok vagy a babiloniak hódítása; de éppen az összehasonlíthatatlanul erősebb hatalom bizonyos fokig türelmesebb és engedékenyebb viselkedése miatt kellett „a világosság fiait” gyűlöletének „a sötétség fiaival” szemben olyan formákat öltenie, amelyek az ellenséget nem voltak ugyan képesek megsemmisíteni, viszont képesek voltak mindent megsemmisíteni, ami a tulajdonképpeni zsidó hagyományban valaha értékes, nagy és legyőzhetetlen volt. Így aztán kézenfekvő volt, hogy az évszázad legnagyobb zsidó prófétája – ahogyan ez mindig is jellemző a prófétákra – lényegileg új álláspontot foglalt el. Hogy mindaz, ami a zsidóságban „isteni” és emberi is volt, megmaradjon, mindennek meg kellett újulnia.

JÉZUS TÉZISÉT az ellenség iránt is tanúsítandó szeretetről, a nagylelkű megbocsátásról, a bosszúról és az erőszakról való lemondásról stb. hosszú időn át egyfajta „jézusi etikaként”, illetve a „keresztény erkölcs” alapjaként szemlélték. De emlékezzünk csak arra, hogy a „Szeresd Istenedet teljes lelkedből...” (5Móz 6,4-5) és a „Szeresd felebarátodat, mint önmagadat” (3Móz 19,18) követelményei az utolsó betűig ószövetségi, Mózesre nyúlnak vissza, és közvetlen idézéssel vették föl őket a szinoptikus hagyományba (Mk 12,29-31). E tekintetben csak éppen a Jézus által végrehajtott radikalizálás nevezhető újnak, önállónak, az a követelmény, hogy az ellenséget is szeretni kell. Ha ezt meg akarjuk érteni és magyarázni, akkor óvakodnunk kell az önkénytől; az értelmezés egyedül helyes alapját kétségtelenül az a kérdés szolgáltatja, hogy a Hegyi beszédnek ezek a kijelentései milyen helyet foglaltak el Jézus gondolkodásának egészében, vagy konkrétan: milyen szerepet töltek be a megtérés ama követelményének keretében, amely az ember „belső megváltozásának” maximális igényét támasztotta. Itt nem a hétköznapi viselkedés szörszálhasogató szabályairól

van szó, hanem a lehetséges emberi aktivitás maximális igényének példairól, a „hívő”, az „Isten országa” által egészen megragadott ember „én”-jével szemben támasztott igényről, követelményről.

Ezért teljességgel helytelen volt, amikor „a gonosznak nem szabad ellenállni” vagy „az ellenségnek meg kell bocsátani” követelményét passzivitásként fogták föl, abban az értelemben, hogy az ember vesse alá magát a gonosz hatalmának. Ez abszolút ellentmondásban áll az egész evangéliumi hagyománnyal. Maga Jézus mindig és mindenhol szembeszállt a gonosszal, mégpedig kompromisszumok nélkül, bármikor találkozott is vele. Közte és a zelóta ellenállási harcok közötti, de nyilvánvalóan a közte és kora zsidóságának többsége közötti vita tárgya nem az volt, hogy ellent kell-e állni a gonosznak – ezt vita nélkül elfogadták –; a vita arról folyt, *mi módon* kell küzdeni a gonosz ellen, melyek a hatékonyabb eszközök – mondhatnánk, ami persze modern megfogalmazás. A jézusi üzenet tulajdonképpeni szerkezetének és értelmének jobban megfelel, ha azt mondjuk: a vita arról folyt, miféle aktivitás illik ahhoz az emberhez – ha az emberek közötti kölcsönös kapcsolatról, sajátosan pedig az emberi konfliktusokról van szó –, akit megragadott „az eljövendő kor”, az „Isten országa” ideálja, és aki azon fáradozik, hogy átalakítsa saját életét. Jézus válasza: törekedjünk erőszakmentes aktivitásra.

AZ ERŐSZAKMENTESSÉG NEM JELENT PASSZIVITÁST; nem jelent érdektelenséget, közömbösséget, nem jelent behódolást a gonosznak és erőinek – mindez ellentmond a szinoptikus hagyomány lényegi összetevőinek. Következésképpen a megbocsátás nem gyengeségből, megvetésből, büszkeségből stb. következik. Az ellenséget szeretni nem azt jelenti, hogy megbékélünk az ellenségességével, cselekvésének elvével, nem azt jelenti, hogy átsiklunk az álláspontján, még csak a konfliktustól való megfutamodást sem jelenti. Mindez önkényes ér-

telmezése lenne a szinoptikus hagyomány egészéből kiszakított szavaknak; az efféle eljárás a legnagyobb értelmetlenségeket eredményezi.

A szinoptikus hagyomány egészéből világossá válik, hogy aktivitásról, cselekvésről van szó, missziós fáradozásról, tehát a másik ember, annak jövője, „megtérése” és „vallásossága” iránti érdeklődésről. Arról van szó, hogy a másikat – a felebarátot, sőt az ellenséget, az idegent, az emberi társadalom kifosztottjait, a más-kéntgondolkodókat, a „bűnösöket” – ne csupán olyannak lássuk, amilyen most, hanem már „Isten országának prizmáján át” lássuk őt, ama radikális, mindent érintő változás prizmáján át, tehát ne csupán olyannak lássuk, amilyen, hanem amilyen lehetne, amilyen lesz (vö. Jn 18,23). Ezért bizonyára szükség van arra, hogy küzdjünk ellene, amennyiben a sötétség hatalmainak szolgál, jobban mondva e hatalmak ellen kell küzdeni, őt magát azonban nemcsak a sötétség szolgáljaként kell látnunk, hanem lehetséges jövőbeli megtért mivoltában is. Ezért, ha a gonoszság, a zsarnokság, a kard, a hatalom, a sötétség eszközeit használja, *nem válaszolhatunk neki ezekkel az eszközökkel*. Ha az ő eszközeivel felelnék neki, hazugsággal, csalással, erőszakkal, hatalommal, akkor megfosztanánk magunkat és őt is a jövőtől és a változás lehetőségétől, örökössé tennénk a gonoszság országát.

Ahogy később Gandhi fölismerete, hogy a valódi *erőszakmentesség* (*ahimszá*) nem passzivitás, nem behódolás a gonoszság és az elnyomás erőinek, hanem csak az *igazság keresésének* (*satjágráha*) szerves alkotórészeként van értelme, ugyanaz a helyzet ezzel a problémával a szinoptikus hagyományban is: ebben is elsősorban nem negatív-passzív „erőszaknélküliségről” van szó (gör. *mé antiszténai*), hanem a pozitív aktivitás szerves részéről, a szamaritánusi elv szellemében (Lk 10,37). Akkor az erőszakmentesség sem nem behódolás, sem nem menekülés, hanem a másik iránti maximális felelősség egyik formája, az ellenfél iránti felelősségé is. Nem a buddhizmus értelmében vett „nem cselekvésről” van szó, hanem ellenkezőleg, egy erkölcsileg jobb cselekvés előidézéről, olyan cselekvésről, amely másokat is magával tud ragadni!

HA AZ ERŐSZAKMENTES AKTIVITÁS TANÍTÁSA VITATHATATLANUL SÚLYOS KÖVETKEZMÉNYEKEL JÁRT IS A HUMANIZMUSRA

és az ember antropológiai önértelmzésére nézve, mégiscsak föl kell hívni a figyelmet arra, hogy e tanítás Jézusnál – eltérően például Senecától – nem az emberi nem rokonságának valamiféle felismeréséből és az ebből fakadó szimpátiából következik, és végképp nem sok olyan ember szentimentális érzékenységből, aki mondjuk azért „humanista”, mert „nem bír vért látni”. Jézus és kora túl sok vért látott! „A felebaráti szeretetnek” semmi köze sincs a szentimentalitáshoz, a „lágyszívűséghez”, és ahhoz az epikureus vagy kispolgári törekvéshez, hogy az ember távol tartsa magát a történésektől. A jézusi „felebaráti szeretet” egy igen kemény élet gyümölcse, és nem annyira a schopenhaueri „részvét”-tel vagy a másik ember gyöngeségei iránti érzékkel rokon, hanem önmagunkkal szemben támasztott, kemény és kompromisszumok nélküli igény – az a feladat, hogy maximálisan elköteleződjünk másokért, és ennek keretében inkább szenvedjük el a jogtalanságot és erőszakot, semmint hogy magunk alkalmazzuk. Ez azonban nem öncél, mint a személyiségnek valamiféle szotikus edzése, nem is a fausztói ideál, hogy dinamikusak legyünk egy dinamikus világban, és végül Fausztként magunk is elpusztuljunk egy pusztuló világgal együtt – hanem igényességgel, gondolkodásunk és életünk megváltoztatásával történő elővételezése „Isten királyságának”.

Csak ennek az önmagunkkal szemben támasztott igényességnek az elvével magyarázhatjuk meg azt a látszólagos ellentmondást is, hogy Jézus egyrészt *szélsőségesen radikális követelményeket* hagyott ránk, másrészt *szélsőségesen „liberális”, engedelkeny viselkedéséről* szóló hírek állnak e mellett, mégpedig éppen olyan emberekkel szembeni engedelkenységről, akik messzi távol álltak Izrael és az egész emberiség megmentésével kapcsolatos víziójától. Ne féljünk nyíltan kimondani azt, amit az egyházi hagyomány szégyenlősségből lefordíthatatlanul vagy „félíg lefordítottan” hagyott, ti. hogy Jézusnak a „vámosokkal és bűnösökkel” való kapcsolatai mögött tulajdonképpen az a tény rejlik, hogy – a jámborokat sokkolóan megrendítve – nem habozott kollaboránsokkal és örömlányokkal együtt étkezni (Mk 2,15), hogy érintkezett a római közigazgatás hivatalnokaival (Mt 8,10), hogy leereszkedett Mária Magdolnához, aki eredetileg kétségtelenül a világ legősibb mesterségét űzte, és ráadásul valószínűleg hisztérikus is volt, hiszen hét gonosz lelket űzött ki belőle (Lk 8,2).

nüleg hisztérikus is volt, hiszen hét gonosz lelket űzött ki belőle (Lk 8,2).

Mindez csak látszólagos ellentmondás, valójában ugyanannak az igényességnek két pólusa: aki maga már átment az „Isten országára” való tekintettel végrehajtott megváltozáson (*metanoia*), az a lehető legmagasabb igényeket támasztja *önmagával szemben*, de éppen ezért nemcsak „ingyen” adakozik másoknak (Mt 10,8), mégpedig „jó, megnyomott, megrázott és túlradó mértékkel” (Lk 6,38), hanem nem is kárhozza *másokat*, türelmes és engedelkeny velük szemben, nem ítél el *másokat* gyengeségeik miatt. „Ne ítélkezzetek másokon, akkor [Isten] sem fog ítélkezni rajtatok” (Lk 6,37)! Az embernek maximálisan el kell köteleződnie, hogy megnyerjen másokat, mégsem szabad elítélnie őket, ha ez nem sikerül.

Jézus üzenete nem ellentmondásos, hanem abszolút egyértelmű: az ember maximális, nem közszemlére állított, hanem a legbensőjéből fakadó igényessége önmagával szemben, és ezért egyidejűleg maximális elnézés és türelem mások iránt! „Mi értelme van észrevenned a szálkát testvéred szemében, és figyelmen kívül hagynod a gerendát a saját szemedben” (Mt 7,3)?

HA KÉT ÉVEZRED KERESZTÉNYSÉGE MINDENNEK GYAKRAN INKÁBB AZ ELLENKEZŐJÉT CSELEKEDTE IS, EL KELL ISMERNI, HOGY JÉZUS ÜZENETÉVEL VALAMI MÉRHETTETLENÜL NAGY ÉS FONTOS DOLG KEZDŐDÖTT EL. ELTÉRŐEN AZ INDIAIK ÉS A KÍNIAIK NAGY RENDSZEREITŐL, KÜLÖNÖSEN IS ELLENTÉTBEN A PERZSA ZARATHUSZTRA-VALÁSSAL ÉS A MANICHEIZMUSSEL, DE PERZSE A KUMRÁNI-ESSZÉNUS ÉS EGY SOR KÉSŐBBI SZEKTÁVAL, A RADIKALIZMUS ÉS A MEGÉRTÉS JÉZUSI ÖSSZEKAPCSOLÁSA KÖVETKEZTÉBEN A KERESZTÉNYSÉG LÉNYEGE *nagyigényű* ugyan, de *nem ezoterikus*, vagyis nem csupán a „kiválasztottak”, a „beavatottak”, az „elit” számára való. Jézus önmagunk megváltoztatására irányuló igénye („Térjete meg!”) ezért lehetett évszázadokon át alapja mind a Nyugat szellem-történetének, mind az eljövendő demokratikus, humanista és forradalmi szociális fáradozásoknak.

Milan Machoveč 1953-1970 között tanított filozófiát a prágai Károly Egyetemen. Nyugat-Európában mindenekelőtt úgy ismerték mint a kereszténység és a marxizmus közötti nyitott és becsületes párbeszéd élszánt védelmezőjét.

Forrás: M. M.: Jesus für Atheisten, Kreuz Verlag, Stuttgart 1972